

De madonna van de bergen

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Elise Valmorbida

De madonna
van de bergen

Ambo|Anthos
Amsterdam

De recepten achter in dit boek zijn slechts bedoeld ter vermaak.
Auteur en uitgever bieden geen enkele garantie, expliciet of impliciet,
voor wat betreft de volledigheid, accuraatheid, betrouwbaarheid,
geschiktheid of verkrijgbaarheid met betrekking tot deze recepten,
voor welk doel dan ook.

ISBN 978 90 263 4621 7

© 2018 Elise Valmorbida

© 2019 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos uitgevers,

Amsterdam en Carolien Metaal

Oorspronkelijke titel *The Madonna of the Mountains*

Oorspronkelijke uitgever Faber & Faber

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © Ildiko Neer / Trevillion Images

Foto auteur © Jeff Leyshon

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers NV, Antwerpen

Voor mijn moeder en mijn zus

Inhoud

1923 9

1928 Fascistentijdperk jaar VI 55

1936 Fascistentijdperk jaar XIV 87

1942 Fascistentijdperk jaar XX 119

1944 Fascistentijdperk jaar XXII 209

1948 267

1950 355

TOT SLOT

Voedsel, familie, geschiedenis 417

1923

Gesmolten sneeuw

Haar vader is vertrokken om een echtgenoot voor haar te zoeken. Hij heeft zijn muilezel, een foto en een pakketje eten meegenomen: huisgemaakte *sopressa*, koude polenta en een flesje wijn; water is nergens voor nodig, de wereld is vol water. Het is lente; een verloving kan dan net zo abrupt opbloeien als een Napolitaanse cyclaam op een vochtige rots, en net zo lieflijk als een alpenviooltje dat gevoed wordt door smeltende bergsneeuw.

Maria Vittoria borduurt een laken voor haar uitzet.

Iedereen werkt hard, benut het daglicht. Twaalf bijegekropen huishoudens hakken, repareren, timmeren, koken, wassen, schoffelen, zetten vallen, snoeien, schillen en vlechten wilgentenen, zaaien haver, tabak, kool, uien en erwten. De beesten maken hun gebruikelijke kabaal, maar de hele *contrà* voelt incompleet zonder haar vader. Een lichaam zonder hoofd.

In zijn borstzak heeft hij de enige foto die er van haar is, gemaakt toen ze zeventien was, samen met haar zussen, broers, ouders en grootouders. Met haar vijfentwintig jaar is ze nu bijna niet huwbaar meer, maar ze is sterk en gezond, en haar

kleine zusje Egidia zegt dat ze knap is. Het is gewoon pech, of Gods wil, of het noodlot, dat er in dit dal noch in het volgende geschikte echtgenoten wonen, alleen ziekelijke inteeltkerels, gebochelden en mannen die verminkt zijn door de Oostenrijkers. Dat de contrà zo moeilijk bereikbaar is, zo ver van de steden ligt, maakt het er niet gemakkelijker op. En haar vader zal niet de hand van zomaar iemand accepteren, hij heeft een naam en status hoog te houden. Hij bezit wat onroerend goed. Hij is een zakenman. Hij heeft zelfs briefpapier waarop zijn naam is gedrukt.

Voordat de foto is gemaakt, vóór de evacuatie, heeft Maria een aanzoek gehad. De man was helemaal uit Villafranca gekomen en had papieren bij zich waarop stond dat hij niet meer hoefde te vechten, dat hij aanspraak maakte op een fatsoenlijk pensioen en speciale voorrechten. Maar hij was een vinger en een oog kwijtgeraakt.

‘Wie weet wat hij nog meer mankeert?’ had haar vader gezegd toen hij het aanbod afsloeg. ‘We kunnen vast beter krijgen.’

En mama zei wat iedereen zegt, alle nichten, alle vrouwen: *No se rifiuta nessun, gnanca se l'è gobo e storto*. Weiger niemand, ook al heeft hij een bochel en loopt hij mank. En toen had *papà* gezegd dat ze die stomme wijsheden voor zich moest houden.

Maria ziet een madeliefje voor zich waar ze een voor een de blaadjes uit trekt, terwijl ze fluistert:

El me ama	Hij houdt van me
El me abrama	Hij begeert me
El me abracia	Hij omhelst me
El me vol ben	Hij geeft om me
El me mantien	Hij onderhoudt me

El me ama	Hij houdt van me
El me abrama	Hij begeert me
Nol me vole	Hij wil me niet
El me dise su.	Hij wijst me af.

Ze herhaalt gebeden uit *De christelijke bruid*. Dit boek, haar enige boek, is haar dierbaar. Klein, gebonden in blauw leer, met een gouden randje langs iedere bladzijde. Er staan meer gebeden in die ze kan opzeggen en meer zedenlessen dan ze kan onthouden, maar de opdracht – voor mijn lieve meisje – en de richtlijnen voorin schenken haar levenskracht en wijzen haar de weg. *Terwijl je bidt, is het verstandig om aan zelfkastijding te doen. Dit is een manier om offers te brengen en tevens je geest te verlossen van de kleine irritaties van het leven.*

Ze prikt met de naald in haar vingertoppen. Ze kijkt als het bloed verschijnt. Haar borduurwerk moet wachten. De druppels veegt ze weg met haar zakdoek.

‘Alstublieft Heer, geef me de vroomheid het Heilige Sacrament van het huwelijk te accepteren,’ fluistert ze, ook al kan niemand haar horen. ‘Heilige Maria, Moeder van God, vraag Hem mij een man te geven die me zal beschermen en me een liefhebbend christelijk gezin zal schenken...’

Maar stiekem fantaseert ze over hoe knap haar geliefde zal zijn, dat hij net zo’n vriendelijk gezicht als Jezus heeft, even rechtlijnig als de pastoor en net zo lang als haar vader is en even lekker ruikt als een vrouw. Zal hij net zo’n dikke, borstelige snor hebben als haar papà? Zal hij een baard hebben als haar nonno? Een brede strook oude tabak die zijn gezicht en hals maskeert? Of zal hij een snor hebben als haar broer: twee dunne lijntjes die eindigen in punten? Ze beeldt zich in dat het haar op zijn knappe gezicht kriebelt op haar wang. Haar hart

klappert als de vleugels van een vogel. Ze bant deze gedachten uit en prikt zich weer. Eén keer in elke vingertop, keurig als een rozenkrans. Tijdens de bruiloft in Kana, waar Jezus water in wijn veranderde, taalden de bruid en bruidegom niet naar blinde hartstocht – ze wisten dat ze op de Dag des Oordeels rekenschap verschuldigd zouden zijn aan God.

Maria prikt zichzelf in elke pols nu ze haar tien vingertoppen heeft gehad. Weer veegt ze het bloed weg met haar zakdoek. Ze moet het huwelijkslaken rein en wit houden, zoals haar ziel, zoals haar lichaam, onbevlekt en nieuw. Maar ze is oud. Vijfentwintig jaar oud en onaangeraakt door een man. Ze draagt geen vingerhoedjes. Ze heeft handen die een beest de nek kunnen omdraaien. Armen om in een pan kokende polenta te roeren. Ze is een aanwinst voor elke man, maar dan moet hij wel bereid zijn haar leeftijd door de vingers te zien.

Ze staart uit het raam. Het druppelt uit de dakgoten en van de vensterbanken, de wereld daarachter druipt nu het dooit. Sommige bomen gaan nog gebukt onder een deken van sneeuw. Ze hoort een muilezel klaaglijk balken. En dan de kerkklokken, helder en krachtig, ondanks de afstand. Een minuut aanhoudend eentonig klokgelui. Het klinkt melancholiek, niet vrolijk zoals bij een doop. Dan valt er een stilte. Er is iemand overleden. Vervolgens slaat de klok weer een minuut achter elkaar. Als het gebeier nu ophoudt, is er een vrouw gestorven. Misschien wel de oude heks die als een krankzinnige rondwaart in haar nachtpon. Er valt een stilte. Maar die wordt meteen gevolgd door weer een minuut gelui. De overledene is een man. De zoveelste dode man op de wereld. Een man krijgt drie minuten en een vrouw twee, omdat een man belangrijker is, omdat Adam de eerste man was en Jezus een man was, en God is de Heer, en de apostelen waren mannen, en priesters

zijn mannen, en de paus is een man.

Haar vader maakt zijn tocht over heuvels en door dalen, baant zich een weg over steile hellingen met zachter wordende sneeuw, riskeert lawines en misschien wel wolven... Wie weet welke gevaren hij zal moeten trotseren?

Mensen zwerven, maar bergen blijven op hun plek. En toch zijn bergen wispelturig – één verkeerde stap en er kan opeens een spleet verschijnen, een zonnige hemel sust een jager tot een onvoorzichtig kind, een ijskoude nevel verblindt binnen een paar tellen de omgeving, een geniepige lucht kruipt in de longen en wordt longontsteking.

Maria borduurt en borduurt. Witte bloesems in een golvende lijn. Het linnen is niet het allerduurste, maar van een goede kwaliteit en sterk; het zal jaren duren voordat ze het zal moeten stoppen of oplappen. Haar aanstaande zal haar handwerk bewonderen. Hij zal de geborduurde bloemen strelen en dan zal hij haar wang als een bloem strelen. En ze zullen elkaar net zo stevig vasthouden als twee walnoothelften en uiteindelijk zullen er kinderen verschijnen, met Gods hulp, want kinderen en bloemen maken van een huis een thuis.

Fioi e fiori i fà la casa.

De rand van haar laken is bijna af. Dat moet wel een teken zijn. Nog maar drie bloesems met kronkelende stelen en takjes met knoppen. Platsteek, kettingsteek en steelsteek. Allemaal in het wit. Ze weet zeker dat als ze eindelijk bij de zoom is, haar vader zal verschijnen met haar geliefde. Hij is al meer dan twee dagen weg. Ze zal zich achter de deur verstoppen, een glimp opvangen van haar lekker ruikende aanstaande met zijn lieve gezicht, en daarna zal hij haar herkennen van de oude foto.

Ze legt haar borduurwerk neer en knijpt in haar wangen, strijkt met haar vingertoppen over haar kaak, betast haar vol-

le lippen. Hoe is het om een man te kussen? Ze heeft zich ooit bijna door haar neef Duilio laten kussen, voordat hij naar het seminarie ging, voordat hij soldaat werd. Ze kust haar vingers en denkt terug aan haar zelfkastijding.

Op zon- en feestdagen draagt ze nog steeds haar hooggesloten donkerbruine jurk met aangesnoerde taille – ze heeft er goed voor gezorgd. Haar man zal die herkennen zodra hij haar ziet, ook al was haar jurk op de foto nog helemaal nieuw. Zal hij het stopwerk waarderen, omdat dat haar spaarzaamheid en vaardigheden toont? Nee, hij zal denken dat haar vader niet rijk genoeg is om na acht lange jaren een nieuwe jurk voor haar te kopen. Ze vindt het verschrikkelijk om arm te zijn. Echt verschrikkelijk. Maar ze zal niet als een echt arm meisje in november trouwen, als het zware werk van de zomer en herfst gedaan is en een meisje tijdens de winter niet meer dan een extra mond is om te voeden. *Na boca in più*. Als ze vlak voor Pasen trouwt, zullen de mensen naar haar opkijken. Hoeveel kan haar vader een man betalen om met haar te trouwen? Het is niet genoeg dat ze knap en sterk is. Ze haat de oorlog, de Spaanse griep, de evacuatie en haar isolement, waardoor ze ongetrouwd en niet jong meer is.

De reizende fotograaf had hen op een rijtje gezet in het klaslokaal in Albarela, twaalf personen voor een groot gordijn dat beschilderd was met nevelige zuilen en een omlijsting van bloemen. Dat was een waardeloze dag. De eerste foto van Maria's leven en misschien wel de laatste keer dat ze allemaal levend bij elkaar waren. De gehele familie gekleed als voor een bruiloft, maar met angst in hun maag. De meisjes konden elk moment naar Piemonte gestuurd worden. Als ze thuisbleven, zouden ze in handen vallen van buitenlandse soldaten die met hen konden doen wat ze wilden.

‘Voor iedere Italiaanse man of revolver: vier Oostenrijkse mannen en vier Oostenrijkse revolvers,’ zei iedereen op sombere toon.

Voor de foto was er een plant in een pot tussen haar vaders voeten gezet. En er was nog een andere plant, hoog en vreemd. ‘Een palm,’ had de fotograaf gezegd, ‘uit het land van de Bijbel. Het symbool van martelaren.’ Dacht de fotograaf dat zij martelaren waren? Had hij medelijden met hen? Maria had grimmig in zijn lens gestaard en in stilte gezworen nooit meer meelijwekkend gevonden te worden.

Palm of geen palm, haar geliefde is vast in staat haar oprechte bescheidenheid te zien op de foto, haar piepkleine glimmende medaillon van de Maagd trots onder het midden van haar kraag, haar regelmatige gelaatstrekken en heldere blik. Geen samengeknepen, schele of nietsziende ogen. Dat zal hij vast zien.

En ondanks haar leeftijd is ze nog steeds gezond, ze heeft mooi, stevig vet op haar heupen en boezem, haar botten zijn niet vergroeid en haar handen zijn sterk. Dat zal hij allemaal zien, want hij is vast uit op een lang leven met haar, en denkt aan zijn kinderen met haar. Hij zal op zoek zijn naar een vrouw die het werk kan doen.

Maria doet het werk wel. Dat zegt iedereen in de *contrà*.

Hoelang heeft ze als dienstmeisje gewoond bij de *signori* in Piemonte? Ze heeft die rijke mensen de beste jaren van haar leven gegeven. Ze heeft leren koken, schoonmaken en groenten telen. Hoe ze moest naaien wist ze al. Ze heeft geleerd haar maagdelijkheid te beschermen; dat hebben de *signori* haar bijgebracht. Ze heeft geleerd te hunkeren naar rijkdom, ook dat hebben ze haar bijgebracht. Toen zij en haar zussen naar huis terugkeerden na de Oorlog in Sneeuw en Ijs, hadden ze

geen beesten meer, geen glas in de ramen, was er geen enkel geluid. Alleen verwoesting. Ze dankten God voor de Amerikaanse soldaten die hun de levende have gaven om opnieuw te beginnen. En ze dankten God voor de mannen in hun familie die het geluk hadden gehad het te overleven.

Maar waar is hij, die man voor haar, die de gevechten met de Oostenrijkers heeft overleefd? De valleien zijn officieel tot oorlogsmonument verklaard en op een van de pieken wordt een knekelhuis als een vuurtoren gebouwd. Maar de helft van alle mannen is dood, want anders zouden er niet genoeg botten, tanden en schedels zijn om dat te vullen.

Ze moet dit jaar trouwen, want anders gebeurt het nooit.

‘Je moet trouwen, want anders eindig je nog als die heks in een nachtpon,’ zegt mama telkens wanneer Maria lichtgeraakt of ondankbaar is.

La Delfina zwerft van *contrà* naar *contrà*, ze is van niemand, ze zingt naar de maan als een wilde hond wanneer het licht ’s nachts zo fel is dat het een koude sombere dag lijkt, de schaduwen scherp als graniet zijn en de rotsen glinsteren. Soms hangt ze overdag rond bij de *cesso* en mompelt obsceniteiten en godslasteringen. Kleine Egidia gebruikt de latrine niet als La Delfina in de buurt is, maar Maria is vastbesloten geen enkele angst voor haar te tonen. Soms geeft ze haar iets te eten. Het is liefdadig om dat te doen. Ze laat het achter op een veilige afstand of gooit het naar haar toe. Stiekem is ze doodsbang voor de vloeken van de krankzinnige vrouw. Stel dat ze de macht van een zigeuner bezit? Het is minder gevaarlijk als ze zingt, dus Maria roept door de houten wanden en vraagt of ze een liedje wil zingen, terwijl haar *cacca* meters naar beneden op de berggrond valt.

En soms werkt La Delfina mee.

L'uselin de la comare
L'è volà su le tete
L'uselin sbatea le alete,
E un po' più giù volea volare!

Het vogeltje van de peettante
Vloog tegen haar boezem aan.
Het vogeltje sloeg met zijn vleugeltjes,
Het had iets lager willen vliegen!

Maria borduurt en borduurt. Ze moet dit jaar trouwen, want anders wordt ze net zoals de matrones in de kerk wier kinderloosheid hun gezichten tekent met hol verdriet, wier borsten leeg zijn en hangen. Vrouwen die spugen als ze praten, die te veel praten, zich druk maken, klagen en overal iets achter zoeken. *La dona senza fioi come 'na vegna morta*. Een vrouw zonder kinderen is even nutteloos als een dode wijnrank.

Haar vader zal haar redden. Hij zal een ongehavende oorlogsheld voor haar vinden – misschien alleen een vaag litteken op zijn wang of schouder. Ze ziet zijn schouder voor zich.

Nu moet ze stoppen met borduren en extra hard in haar duimen prikken. Het nieuwe bloed is een robijn, twee robijnen, drie robijnen, vier.

Als ze getrouwd is, zullen er robijnen staan op het laken dat ze geborduurd heeft, want een maagd moet bloeden, alleen weet ze niet hoe of waarom. Dat moet ze aan de madonna van de bergen vragen. Ze zal wat bloemen plukken, die voor haar beeld onder de glazen stolp zetten en bidden om antwoorden.

Maria Vittoria weet dat bloed gepaard gaat met pijn, net als het bloed op het gekruisigde lichaam van Jezus, dat gevoelig, zacht en bleek was als dat van een vrouw. Misschien is hu-

welijksbloed wel net zo vreselijk als de pijn van een geboorte: Gods straf voor Eva. Er staat niets over een bloederig bed in De christelijke bruid.

Ze hoeft nog maar één bloesem.

De muilezel buiten klaagt nog steeds, maar lager in het dal, op het pad uit Albarela, balkt nog een dier. Het is haar vaders muilezel, ze herkent het geluid. De kippen zijn hysterisch, het laatste hoopje sneeuw valt met een doffe dreun van het dak en de lucht voor het raam is vol vonkjes als ze naar buiten kijkt en niemand ziet.

‘Maria!’ roept haar moeder hard en nerveus van beneden. ‘Hij komt eraan!’

Het stormt in Maria’s lichaam. Ze heeft knikkende knieën. Wanneer heeft ze zich voor het laatst gewassen? Gisteren. Nee... eergisteren. Daar heeft ze nu geen tijd meer voor. Geen tijd om water te halen. Trouwens, misschien is hij wel in de buurt van de put. Er staat een emmer in de keuken en nog een bij de haard. Geen tijd. Ze wast haar gezicht en hals met water uit de kom op de kaptafel en de gevlekte bruine zeep die ze gemaakt heeft na het slachten van het varken van vorig jaar door het vet uit te smelten en te mengen met olijfolie en loog uit de winkel in Monastero. Ze drukt een doekje tegen haar huid. Wrijft die schoon. Ze dept wat parfum van haar moeder, dat ze alleen gebruikt op hoogtijdagen, op haar geprikte polsen. Ze heeft geen toestemming gevraagd. Ze slaat een kruis. Ze inhaleert de geur. Hoeveel viooltjes hadden ze geplukt? Honderden. Ze trekt haar schort en daagse jurk uit. De kou overvalt haar. Ze pakt haar donkerbruine jurk uit de kast en stapt erin, maar haar benen lijken wel die van een pasgeboren veulentje dat probeert te gaan staan. Ze struikelt. Ze pro-